

REPETYTORIA BECKA

Prawo rzymskie

4. wydanie

pytania

kazusy

tablice

testy

| C.H.BECK

REPETYTORIA BECKA

Prawo rzymskie

Polecamy w tej serii:

POSTĘPOWANIE ADMINISTRACYJNE

POSTĘPOWANIE CYWILNE

POSTĘPOWANIE KARNE

PRAWO CYWILNE – CZĘŚĆ OGÓLNA, wyd. 5

PRAWO KARNE

PRAWO KONSTYTUCYJNE

PRAWO PRACY

PRAWO RZECZOWE, wyd. 5

SPADKI I PRAWO RODZINNE

ZOBOWIĄZANIA

Beck Akademia
konferencje • szkolenia • e-learning

Legalis
System Informacji Prawnej

Prawo rzymskie

pytania • kazusy • tablice • testy

4. wydanie
rozszerzone i zmienione

Agnieszka Kacprzak
dr hab., prof. UTH w Radomiu

Jerzy Krzynówek
dr hab., prof. UWM w Olsztynie

WYDAWNICTWO C.H. BECK
WARSZAWA 2017

Wydawca: *Wioletta Żelazowska*

4. wydanie opracowane i przygotowane przez
dr hab., prof. UWM Jerzego Krzynówka

© Wydawnictwo C.H.Beck 2017

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i tkanie: PanDawer
Druk i oprawa: P.W.P. Interdruk, Warszawa

ISBN 978-83-255-9943-0

ISBN e-book 978-83-255-9944-7

Spis treści

Wykaz skrótów _____	IX
Wykaz literatury (wybór) _____	XIII

Część A. Pytania egzaminacyjne

Rozdział I. Prawo osobowe _____	I
Pytanie 1–43	
Rozdział II. Rodzina i Prawo małżeńskie _____	32
Pytanie 44–60	
Rozdział III. <i>Patria potestas</i> _____	45
Pytanie 61–63	
Rozdział IV. Opieka i kuratela _____	49
Pytanie 64–70	
Rozdział V. Prawo rzeczowe _____	54
Pytanie 71–128	
Rozdział VI. Prawo spadkowe _____	105
Pytanie 129–175	
Rozdział VII. Zobowiązania _____	138
Pytanie 176–300	

Część B. Kazusy

Jak rozwiązać kazus? _____	239
Kazus 1. Nabycie obywatelstwa przez Latyna _____	242
Kazus 2. Pożyczka zaciągnięta przez <i>filius familias</i> _____	243
Kazus 3. Odpowiedzialność właściciela za umowę niewolnika _____	244
Kazus 4. <i>Peculium</i> na cele handlowe _____	246

Kazus 5. Odpowiedzialność za dług niewolnika _____	248
Kazus 6. Darowizna z <i>peculium</i> _____	249
Kazus 7. <i>Actio noxalis</i> _____	250
Kazus 8. Odpowiedzialność noksalna _____	250
Kazus 9. Odpowiedzialność właściciela za długi niewolnika z <i>peculium</i> _____	251
Kazus 10. Ustanowienie <i>institora</i> _____	252
Kazus 11. Skutki majątkowe <i>conventio in manu</i> _____	253
Kazus 12. Ustanowienie posagu _____	253
Kazus 13. Zwrot posagu _____	254
Kazus 14. Legitymacja do wniesienia <i>actio rei uxoriae</i> (I) _____	254
Kazus 15. Legitymacja do wniesienia <i>actio rei uxoriae</i> (II) _____	255
Kazus 16. Prawo do zatrzymania posagu _____	255
Kazus 17. Legitymacja do wniesienia <i>actio rei uxoriae</i> (III) _____	256
Kazus 18. Ograniczona zdolność do czynności prawnych a udzielenie <i>mutuum</i> _____	257
Kazus 19. Ograniczona zdolność do czynności prawnych a przyjęcie świadczenia _____	258
Kazus 20. <i>Negotium claudicans</i> _____	259
Kazus 21. Zamiar przeniesienia własności przy <i>traditio</i> (I) _____	260
Kazus 22. Zamiar przeniesienia własności przy <i>traditio</i> (II) _____	261
Kazus 23. Zasada <i>plus est in re quam in existimatione</i> _____	262
Kazus 24. Nabycie skarbu znalezionej przez niewolnika oddanego w użytkowanie _____	263
Kazus 25. Legitymacja procesowa przy <i>rei vindicatio</i> _____	264
Kazus 26. Legitymacja procesowa do wniesienia <i>rei vindicatio</i> _____	265
Kazus 27. <i>Actio negatoria, immissiones</i> _____	266
Kazus 28. Nabycie i utrata posiadania _____	267
Kazus 29. Nabycie posiadania przez zarządcę _____	269
Kazus 30. Nabycie posiadania przez niewolnika do <i>peculium</i> _____	270
Kazus 31. <i>Traditio longa manu</i> _____	271
Kazus 32. Wydanie rzeczy _____	272
Kazus 33. Nabycie posiadania. Zawłaszczenie (I) _____	272
Kazus 34. Nabycie posiadania. Zawłaszczenie (II) _____	273
Kazus 35. Nieruchomość jako przedmiot zastawu _____	273
Kazus 36. Śmierć we wspólnym niebezpieczeństwie _____	275
Kazus 37. Dziedziczenie po <i>filius familias</i> pełniącym służbę wojskową _____	276
Kazus 38. Skuteczność zapisu damnacyjnego w razie zbycia jego przedmiotu _____	277
Kazus 39. Skutki zapisu damnacyjnego tej samej rzeczy dla dwóch różnych osób _____	278
Kazus 40. Wykonanie świadczenia ze stypulacji. Stosowanie <i>actio doli</i> _____	279
Kazus 41. Następcza niemożliwość świadczenia _____	280
Kazus 42. Pożyczka – problem porozumienia stron _____	283
Kazus 43. Depozyt czy pożyczka? _____	285
Kazus 44. Relacja między wydaniem rzeczy a porozumieniem stron przy pożyczce _____	287
Kazus 45. Depozyt – <i>casus mixtus</i> _____	288
Kazus 46. Kupno rzeczy przyszłej (<i>emptio rei speratae</i>) _____	290
Kazus 47. Ustalenie ceny a zawarcie umowy sprzedaży _____	291
Kazus 48. <i>Periculum emptoris</i> _____	292
Kazus 49. Odpowiedzialność za <i>custodia</i> _____	292
Kazus 50. Odpowiedzialność sprzedawcy – wina (<i>culpa</i>) _____	293

Kazus 51. Niemożliwość świadczenia w umowie sprzedaży _____	294
Kazus 52. Powstanie spółki (<i>consensus</i>) _____	296
Kazus 53. Rozliczenie z tytułu prowadzenia spraw spółki _____	297
Kazus 54. Odpowiedzialność współnika – <i>culpa levis in concreto</i> _____	298
Kazus 55. Rozwiązanie spółki – śmierć współnika _____	299
Kazus 56. Wspólnicy wobec wierzycieli _____	300
Kazus 57. Umowa sprzedaży czy najmu dzieła? _____	300
Kazus 58. Obowiązek ponoszenia nakładów na rzecz w umowie najmu _____	302
Kazus 59. Odszkodowanie za niewykonanie umowy najmu _____	303
Kazus 60. Odwołanie zlecenia _____	304
Kazus 61. Ryzyko przypadkowej utraty rzeczy przy zleceniu _____	305
Kazus 62. Zakres <i>actio mandati directa</i> _____	306
Kazus 63. Zakres uprawnień gestora do żądania zwrotu kosztów prowadzenia cudzych spraw _____	306
Kazus 64. Rozliczenie z tytułu <i>negotiorum gestio</i> _____	307
Kazus 65. <i>Negotiorum gestio</i> – wzajemne roszczenia stron _____	308
Kazus 66. <i>Iniuria</i> – zakres przedmiotowy (I) _____	310
Kazus 67. <i>Iniuria</i> – zakres przedmiotowy (II) _____	311
Kazus 68. Zniewaga pośrednia _____	312
Kazus 69. Niewolnik jako adresat zniewagi _____	313
Kazus 70. Zamiar znieważenia a błąd co do osoby _____	313
Kazus 71. Błąd co do <i>status familiae</i> znieważonej kobiety _____	314
Kazus 72. Przedmiot kradzieży _____	315
Kazus 73. Wymóg bezprawności czynu przy kradzieży _____	317
Kazus 74. <i>Animus furandi</i> – zamiar popełnienia kradzieży _____	318
Kazus 75. Rozszerzenie odpowiedzialności akwiliańskiej _____	319
Kazus 76. Wina akwiliańska _____	320
Kazus 77. Odpowiedzialność akwiliańska – związek przyczynowy _____	322
Kazus 78. <i>Actio doli</i> _____	323
Kazus 79. Szkoda majątkowa, jako przesłanka zastosowania edyktu <i>quod metus causa</i> _____	324
Kazus 80. Bierna legitymacja przy <i>exceptio quod metus causa</i> _____	325
Kazus 81. <i>Actio quod metus causa</i> – zagrożenie istotnego dobra osoby _____	326
Kazus 82. <i>Fraus creditorum</i> _____	326

Część C. Tablice

Tablica 1. Zdolność prawna <i>filius familias</i> _____	329
Tablica 2. Nabycie prawa i odpowiedzialność <i>pater familias</i> za czynności i działania osób pod jego władzą _____	331
Tablica 3. Podział czynności prawnych _____	333
Tablica 4. Warunek (<i>condicio</i>) _____	336
Tablica 5. Błąd (<i>error, ignorantia</i>) _____	338
Tablica 6. Podstęp (<i>dolus</i>) i groźba (<i>metus</i>) _____	339
Tablica 7. <i>Matrimonium</i> _____	340
Tablica 8. Ustanowienie posagu _____	342

Tablica 9. Opieka (<i>tutela</i>) _____	343
Tablica 10. Kuratela (<i>cura</i>) _____	346
Tablica 11. Podziały rzeczy (<i>divisio rerum</i>) _____	347
Tablica 12. Podziały rzeczy ważne dla prawa zobowiązań _____	349
Tablica 13. Środki ochrony własności (<i>sensu largo</i>) _____	349
Tablica 14. Klasyfikacja władania rzeczą _____	350
Tablica 15. Ochrona posiadania _____	351
Tablica 16. Ustanowienie i zgaśnięcie służebności gruntowych _____	352
Tablica 17. Klasy powołanych do posiadania spadku w edykcje pretorskim _____	353
Tablica 18. Postacie świadczenia w rzymskim zobowiązaniu _____	354
Tablica 19. Depozyt, depozyt nieprawidłowy a pożyczka _____	356
Tablica 20. Dodatkowe zastrzeżenia w umowie sprzedaży _____	357
Tablica 21. Kontrakty nienazwane _____	357
Tablica 22. Nieformalne porozumienia (<i>pacta</i>) _____	358
Tablica 23. Zobowiązania jakby z kontraktu (<i>quasi ex contracto</i>) _____	360
Tablica 24. Podmioty prawa _____	361
Tablica 25. Elementy czynności prawnej _____	362
Tablica 26. Zdolność do czynności prawnych _____	362
Tablica 27. Zwrot posagu _____	363
Tablica 28. Sposoby nabycia własności _____	364
Tablica 29. Względna ochrona bonitarna _____	365
Tablica 30. Dziedziczenie w klasie <i>sui heredes</i> _____	366
Tablica 31. Dziedziczenie krewnych agnacyjnych _____	366
Tablica 32. Dziedziczenie <i>unde liberi</i> _____	367
Tablica 33. <i>Nova clausula Iuliani</i> _____	367
Tablica 34. <i>Bonorum possessio unde cognati</i> _____	368
Tablica 35. Struktura źródeł zobowiązań _____	368
Tablica 36. Pożyczka bez przekazania własności z majątku pożyczkodawcy _____	369
Tablica 37. Obowiązki i uprawnienia stron w razie zniszczenia rzeczy przed wygaśnięciem umowy najmu _____	369
Tablica 38. Nakłady na rzecz będącą przedmiotem najmu _____	369
Tablica 39. Kształtowanie się definicji kradzieży _____	370
Tablica 40. Zakres stosowania ustawy Akwiliańskiej _____	371

Część D. Testy

Test 1. Prawo osobowe i rodzinne _____	373	Odpowiedzi do testu 1 _____	428
Test 2. Prawo rzeczowe _____	388	Odpowiedzi do testu 2 _____	429
Test 3. Prawo spadkowe _____	401	Odpowiedzi do testu 3 _____	429
Test 4. Prawo zobowiązań _____	412	Odpowiedzi do testu 4 _____	430

Glossarium osób i terminów prawa rzymskiego _____	433
--	------------

Wykaz skrótów

1. Źródła

- C.1.1.1.1 _____ *Codex Iustinianus* (Kodeks Justyniański), poszczególne cyfry oznaczają księgę 1, tytuł 1, konstytucja 1, § 1
- Cic. De rep. _____ *De republica* (O państwie)
- In Verr. _____ *In Verrem* (Mowa przeciwko Werresowi)
- Pro Caec. _____ *Pro Caecina* (Mowa w obronie Cecyny)
- Top. _____ *Topica* (Topiki)
- Coll. _____ *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*. Prywatny zbiór prawa z lat 390–438 n.e., zawierający fragmenty pism jurystów rzymskich oraz konstytucji cesarskich, a także ich zestawienie z Prawem Mojżeszowym, polski przekład *A. Dębiński*, Lublin 2011
- D.1.1.1.1 _____ *Digesta Iustiniani* (Digesta Justyniańskie), poszczególne cyfry oznaczają księgę 1, tytuł 1, fragment 1, § 1, polski przekład red. *T. Palmirski*, t. 1–7, Kraków 2013–2017
- Frag. Vat. _____ *Fragmenta Vaticana*
- G.1.1 _____ Gaius, *Institutiones* (Instytucje), poszczególne cyfry oznaczają księgę 1, fragment 1, polski przekład *W. Rozwadowski*, Poznań 2003
- Gell. _____ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*
- I.1.1.1 _____ *Institutiones Iustiniani* (Instytucje Justyniańskie), poszczególne cyfry oznaczają księgę 1, tytuł 1, § 1, polski przekład *C. Kunderewicz*, Warszawa 1986
- Nov. _____ *Novellae Iustiniani* (Nowele Justyniańskie). Zbiór konstytucji wydanych przez Justyniana po zakończeniu prac nad kodyfikacją
- P.S. _____ *Pauli Sententiae*. Antologia tekstów prawniczych w 5 księgach, sporządzona za czasów Dioklecjana (285–305 n.e.), na podstawie pism Paulusa, ewentualnie także innych jurystów
- Seneca, Ad. Luc. _____ *Epistolae morales ad Lucilium* (Listy moralne do Lucyliusza), polski przekład *W. Kornatowski*, Warszawa 1998
- Suet. Claud. _____ Suetonius, *De vita Caesarum, Claudius* (Żywoty Cezarów, Klaudiusz)
- Suet. Gram. _____ Suetonius, *De grammaticis et rhetoribus* (O gramatykach i retorach)
- Ulp. _____ *Tituli ex corpore Ulpiani* (czasem cytowane także jako *Regulae Ulpiani*). Kompilacja z IV w. n.e., zawierająca poklasyczne opracowanie

fragmentów Instytucji Gaiusa oraz dzieł o charakterze podręcznikowym z okresu dynastii Sewerów, w tym Instytucji Ulpiana

2. Juryści

- Afr. _____ Africanus, Sextus Caecilius, II w. n.e.; Sabinianin, uczeń Juliana
- Alf. _____ Alfenus Varus, Publius, I w. p.n.e.; jeden z najwybitniejszych prawników późnej republiki, uczeń Serviusa Sulpiciusa Rufusa
- Call. _____ Callistratus, II/III w. n.e.
- Cels. _____ Celsus, Publius Iuventius, II w. n.e.; przywódca szkoły Prokulianów, w swoich pismach często polemizował z Julianem, którego jednak nigdy nie wymieniał z imienia
- Flor. _____ Florentinus, II w. n.e.
- Gai. _____ Gaius, II w. n.e.; Sabinianin; zajmował się nauczaniem prawa, autor *Instytucji*, jedynego zachowanego do czasów współczesnych starożytnego podręcznika prawa rzymskiego
- Herm. _____ Hermogenianus, IV w. n.e.; autor jednego z pierwszych prywatnych zbiorów konstytucji cesarskich, tzw. *Codex Hermogenianus*
- Jav. _____ Javolenus Priscus, Caius Octavius, ur. ok. 60 r. n.e.; przywódca szkoły Sabinianów
- Jul. _____ Julianus, Salvius, II w. n.e.; najślawniejszy przedstawiciel szkoły Sabinianów. Urzędnik w kancelarii Hadriana, na którego polecenie dokonał kodyfikacji edyktu pretorskiego
- Lab. _____ Labeo, Marcus Antistius, ur. ok. 50 p. n.e.; zmarł między 10 a 20 r. n.e.; jeden z fundatorów jurysprudencji klasycznej. Pośród współczesnych cieszył się sławą znawcy logiki i gramatyki. Założyciel Szkoły Prokulianów
- Maec. _____ Maecianus, Volusius, połowa II w. n.e., nauczyciel Marka Aureliusza i członek jego rady cesarskiej
- Marcell. _____ Marcellus, Ulpius, połowa II w. n.e.
- Marci. _____ Marcianus, Aelius, 1 połowa III w. n.e.
- Modest. _____ Modestinus, Herennius, III w. n.e.; uczeń Ulpiana, ostatni przedstawiciel jurysprudencji klasycznej
- Nerat. _____ Neratius Priscus, I/II w. n.e.; Prokulianin
- Pap. _____ Papinianus, Aemilius, II w. n.e. – 212 r. n.e.; najbardziej uhonorowany przez potomnych jurysta rzymski; zgodnie z ustawami Teodozjusza i Walentyniana dotyczącymi cytowania, jego stanowisko miało być rozstrzygające dla sędziego w razie niezgodności poglądów między jurystami
- Paul. _____ Paulus, Julius, II/III w. n.e.; karierę zaczynał jako asesor Papiniana. Wyciągi z jego dzieł stanowią ok. 1/6 Digestów Justyniańskich
- Pomp. _____ Pomponius, Sextus, II w. n.e.; Sabinianin; nie piastował żadnych urzędów, lecz poświęcił się nauce prawa. Napisał m.in. dzieło o historii prawodawstwa rzymskiego pt. *Enchiridion*
- Tryph. _____ Tryphoninus, prawnik z III w. n.e. Jego pisma wykazują silny wpływ retoryki

- Ulp. _____ Ulpianus, Domitius, II w. n.e. – 228 r. n.e.; najobszerniej reprezentowany autor w Digestach Justyniańskich. Podobnie jak Paulus, był asesorem Papiniana
- Venul. _____ Venuleius Saturninus, prawnik z połowy II w. n.e.

3. Czasopisma

- CPH _____ Czasopismo Prawno-Historyczne
- KC _____ Kodeks cywilny
- ZNUJ _____ Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wykaz literatury (wybór)

Źródła – wydania:

Corpus iuris civilis, ed. *Th. Mommsen, P. Krüger, R. Schöll, G. Kroll*, Berolini 1928–1829, liczne późniejsze wydania i dodruki:

1. *Institutiones (Krüger)*,
2. *Digesta (Mommsen, Krüger)*,
3. *Codex repetitae praelectionis (Krüger)*,
4. *Novellae, (Schöll, Kroll)*,

Gai institutionum commentarii IV. Codicis Veronensis denuo collati apographum, ed. *G. Studemundus*, Lipsiae 1874,

FIRA = *S. Riccobono, G. Baviera, C. Ferrini, G. Furlani, V. Arangio-Ruiz*, Fontes iuris Romani anteiustiniani (Florentiae):

1. *Leges (1941)*,
2. *Auctores (1940)*,
3. *Negotia (1969)*,

M. Zabłocka, J. Zabłocki, Ustawa XII tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia, Warszawa 2000.

Encyklopedie:

A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.

Wielka encyklopedia prawa, red. nac. *B. Hołyst*, I. Prawa świata antycznego, red. tomu, *B. Sitek, W. Wołodkiewicz*, Warszawa 2014.

Podręczniki:

C. Corbino, *Diritto privato romano. Contesti. Fondamenti. Discipline*, Milano 2012.

A. Dębiński, J. Misztal-Konecka, M. Wójcik, *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010.

W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2017.

- M. Kaser*, Das römische Privatrecht, vol. I–II, München 1971–1975.
M. Kaser, Das römische Zivilprozessrecht, oprac. *K. Hackl*, München 1996.
K. Kolańczyk, Prawo rzymskie, zaktualizował *J. Kodrębski*, Warszawa 2007.
M. Kuryłowicz, *A. Wiliński*, Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu, Warszawa 2008.
W. Litewski, Rzymski proces cywilny, Kraków 1988.
W. Wołodkiewicz, *M. Zabłocka*, Prawo rzymskie. Instytucje, Warszawa 2014.
R. Zimmermann, The Law of Obligations. Roman Foundation of the Civilian Tradition, Oxford-New York 1996.

Monografie w języku polskim:

- K. Amielańczyk*, Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym, Lublin 2013.
Z. Benincasa, Periculi pretium. Prawne aspekty ryzyka związanego z podróżami morskimi w starożytnym Rzymie (II w. p.n.e. – II w. n.e.), Warszawa 2011.
G. Blicharz, Udział państwa w spadku. Rzymska myśl prawnicza w perspektywie porównawczej, Kraków 2016.
W. Bojarski, Pożytki naturalne w prawie rzymskim. Studium z rzymskiego prawa majątkowego, Toruń 1979.
W. Dajczak, Zwrot „bona fides” w rozstrzygnięciach dotyczących kontraktów u prawników rzymskich okresu klasycznego, Toruń 1998.
A. Dębiński, Kościół i prawo rzymskie, Lublin 2007.
E. Gintowt, Rzymskie prawo prywatne w epoce postępowania legisakcyjnego (od decemwiratu do lex Aebutia, oprac. *W. Wołodkiewicz*, Warszawa 2012.
M. Jońca, Parricidium w prawie rzymskim, Lublin 2008.
J. Kodrębski, Sabinianie i Prokulianie. Szkoły prawa w Rzymie wczesnego cesarstwa, Łódź 1974.
J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce XIX w., Łódź 1990.
J. Krzynówek, Odpowiedzialność przedsiębiorcy (exercitor) w Prawie rzymskim. Actio exercitoria, actio institoria, Warszawa 2000.
J. Krzynówek, Od ius vendendi do emancipatio. Prawne i społeczne aspekty emancipatio dziedziczy w prawie rzymskim w kresie republiki i pryncypatu, Warszawa 2012.
H. Kupiszewski, Prawo rzymskie a współczesność, oprac. *T. Giaro*, *F. Longchamps de Bérier*, Kraków 2013.
S. Kursa, Testator i formy testamentu w rzymskim prawie justyniańskim, Warszawa 2017.
M. Kuryłowicz, Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie, Lublin 1994.
M. Kuryłowicz, Adoptio prawa rzymskiego. Rozwój i zmiany w okresie poklasycznym i justyniańskim, Lublin 1976.
J. Misztal-Konecka, Incestum w prawie rzymskim, Lublin 2007.
P. Niczyporuk, Bankierzy i operacje bankierskie w starożytnym Rzymie, Białystok 2014.

- P. Niczyporuk*, Prywatnoprawna ochrona dziecka poczętego w prawie rzymskim, Białystok 2009.
- D. Nowicka*, Zniesławienie w prawie rzymskim, Wrocław 2013.
- W. Litewski*, *Pignus in causa iudicati captum*, Kraków 1975.
- W. Litewski*, Podstawowe wartości prawa rzymskiego, Kraków 2001.
- F. Longchamps de Bérier*, Nadużycie prawa w świetle rzymskiego prawa prywatnego, Wrocław 2007.
- W. Osuchowski*, Historyczny rozwój kompensacji w prawie rzymskim, Kraków 1970.
- T. Palmirski*, *Obligations quasi ex delicto*. Ze studiów nad źródłami zobowiązań w prawie rzymskim, Kraków 2004.
- A. Pikulska-Radomska*, *Fiscus non erubescit*. O niektórych italskich podatkach rzymskiego pryncypatu, Łódź 2013.
- W. Rozwadowski*, Przelew wierzytelności w prawie rzymskim, Poznań 1969.
- W. Rozwadowski*, Tradycje prawne, w: *System Prawa Prywatnego*, t. I, Prawo cywilne – część ogólna, red. *M. Saffjan*, Warszawa 2012.
- B. Sitek*, Infamia w ustawodawstwie cesarzy rzymskich, Olsztyn 2003.
- M. Sobczyk*, Siła wyższa w rzymskim prawie prywatnym, Toruń 2005.
- J. Sondel*, Szczególne rodzaje depozytu w prawie rzymskim, Kraków 1967.
- J. Sondel*, Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce w okresie oświecenia, Kraków 1988.
- I. Szpringer*, Pierwszeństwo zastawów w prawie rzymskim, Lublin 2006.
- W. Wołodkiewicz*, *Obligations ex variis causarum figuris*, Warszawa 1968.
- W. Wołodkiewicz*, Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii kultury prawnej, Warszawa 2009.
- M. Zabłocka*, Przemiany prawa osobowego i rodzinnego w ustawodawstwie dynastii julijsko-klaudyjskiej, Warszawa 1987.
- M. Zabłocka*, Romanistyka polska po II wojnie światowej, Warszawa 2002.
- M. Zabłocka*, Romanistyka polska w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, Warszawa 2013.
- M. Zabłocki*, Rozważania o procesie rzymskim w „*Noctes Atticae*” Aulusa Gelliusa, Warszawa 1999.

Część A. Pytania egzaminacyjne

Rozdział I. Prawo osobowe

Wprowadzenie

Pytanie I. Co to jest stosunek prywatnoprawny?

Współczesna nauka prawa cywilnego zbudowana jest wokół pojęcia stosunku cywilnoprawnego, wykrystalizowanego przez naukę pandektów. Stosunek cywilnoprawny łączy **podmioty prawa**, podmiotem jest osoba, fizyczna lub prawna, podmiotowość prawna jest opisywana przez termin **zdolność prawna**. Komu przysługuje zdolność prawna jest podmiotem prawa. Każdy podmiot ma sferę interesów chronioną przez prawo prywatne, składa się na nią **majątek** lub inaczej prawa majątkowe oraz pozostałe (niemajątkowe) interesy chronione przez prawo przedmiotowe. Prawa i interesy chronione są nazywane **prawami podmiotowymi**. Cegiełkami budującymi prawo podmiotowe są **uprawnienia i roszczenia**. Podmiot, w którego majątku znajduje się określone prawo podmiotowe może wejść w stosunek prawny z innym podmiotem albo w wyniku naruszenia jego interesu lub prawa (np. przez wyrządzenie szkody) albo dobrowolnie nawiązać stosunek prawny przez **czynność prawną**. Do dokonywania czynności prawnych potrzebna jest **zdolność do czynności prawnych**, czyli składania **oświadczeń woli** wywołujących skutki prawne zamierzone przez podmiot prawa. Każde prawo podmiotowe ma swój przedmiot, najczęściej jest to **rzecz**. Normy opisujące poszczególne elementy stosunku cywilnoprawnego będą objaśniane stopniowo.

I. Podmioty prawa

Pytanie 2. Kogo uważa się za podmiot prawa?

Współcześnie, bycie podmiotem prawa oznacza przysługiwanie zdolności prawnej, czyli sfery interesów chronionych przez prawo. Zgodnie z treścią art. 8 KC, każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną. Oznacza to, że każdy człowiek jest podmiotem prawa od chwili urodzenia.

Prawo rzymskie nie знаło pojęcia zdolności prawnej, ukształtowało się ono w europejskiej tradycji i nauce prawa bazujących na kodyfikacji justyniańskiej. Jest to pojęcie jednak na tyle użyteczne, że daje się wykorzystać do opisu sytuacji osób w prawie rzymskim, w którym zdolność prawna przysługiwała tylko określonej grupie osób. Podmiotowość prawna była opisywana przez pryzmat trzech *status*, które razem nie tworzyły jednolitego systemu, ale pozwalały umieścić osobę na skali podmiotowości. W dzisiejszym rozumieniu zdolność prawna przysługiwała wolnym obywatelom Rzymu, niepodlegającym zwierzchnictwu *pater familias*, zarówno mężczyznom jak i kobietom.

Stąd podział ludzi dokonywany według trzech kryteriów:

- a) według *status libertatis*: *servi – liberi*; (stanu wolności: niewolnicy – wolni); niewolnictwo było zjawiskiem występującym we wszystkich społecznościach basenu morza śródziemnego, dlatego podział ten jest odnoszony przez rzymskich jurystów do norm *ius gentium*, chociaż niezgodnych z prawem naturalnym. W Grecji antycznej niewolnictwo uznawano za element naturalnego porządku rzeczy;
- b) według *status civitatis*: *cives – peregrini*; (stanu obywatelstwa: obywatele – obcokrajowcy); antyczne społeczności były silnie związane ze swoim prawem, które w znacznej mierze stanowiło o tożsamości obywateli i miało charakter ekskluzywny. Zasadniczo obowiązywała zasada personalności prawa. Z tej perspektywy prawo rzymskie rozwijało się w kierunku poszerzania kręgu obywateli, aż do nadania w 212 r. obywatelstwa wszystkim wolnym mieszkańcom imperium. Latyni i peregryni mieli zdolność prawną według norm własnej *civitas*. Zachowywali ją również w Rzymie na prawach gościnności, chyba że ich państwo znajdowało się aktualnie w stanie wojny z Rzymem;
- c) według *status familiae*: *sui iuris – alieni iuris*; (stanu w rodzinie: własnowolni – podlegający władzy); podstawową strukturą życia społecznego w Rzymie była *familia* z jej głową *pater familias*. Jej istotą była *potestas* sprawowana nad zstępnyimi, a w pewnym okresie także żoną i żonami dorosłych synów. Zstępni nawet, gdy osiągnęli dorosłość podlegali zwierzchnictwu głowy rodziny i nie przysługiwała im zdolność majątkowa (nie mogli mieć własnego majątku).

Libertatis	Civitatis	Familiae
Wolni ludzie (<i>homines liberi</i>): Wolnourodzeni (<i>ingenui</i>) Wyzwolenicy (<i>libertini</i>)	Obywatele (<i>cives</i> ; <i>Quirites</i>)	<i>Sui iuris</i>
	Latyni: <i>Prisci, veteres</i> <i>Coloniari</i> <i>Iuniani</i>	<i>Alieni iuris</i> → <i>liberi</i> → <i>uxores in manu</i> → <i>personae in mancipio</i>
Niewolnicy (<i>servi</i>)	Obcokrajowcy (<i>peregrini</i>)	→ <i>servi</i>

Zob. tabl. 24.

Pytanie 3. Kiedy rozpoczyna swój byt osoba fizyczna?

Podobnie jak dzisiaj, początkiem bytu prawnego osoby fizycznej było urodzenie. Należy tylko pamiętać, że zagadnienie zdolności prawnej dziecka pojawiało się tylko, gdy z chwilą urodzenia nie wchodziło ono pod władzę ojcowską. Dziecko musiało przyjść na świat żywe. Paul. D. 50.16.129: „Ci, którzy rodzą się martwi, nie są uznawani ani za urodzonych, ani za poczętych, dlatego w żadnym wypadku nie mogą być zaliczeni do potomstwa”.

Polski Kodeks cywilny nakazuje domniemywać, że dziecko żyło w chwili urodzenia (art. 9 KC). Prawo rzymskie nie posługiwało się takim domniemaniem, dlatego w przypadku śmierci dziecka zaraz po urodzeniu wymagano dowodu jego żywego urodzenia. Najprostszym dowodem był płacz lub krzyk dziecka. Jednakże Sabinianie (C.I. 6.29.3.1) dopuszczali dowolny dowód, że dziecko urodziło się żywe. Choćby nie wydało okrzyku i zmarło chwilę po porodzie, obalało testament, w którym nie zostało uwzględnione (P.S. 4.8.7). Podmiotowości odmawiano płodom zdeformowanym nawet w przypadku żywego urodzenia. Paul. D. 1.5.14: „Nie są dziećmi ci, którzy rodzą się zdeformowani w stosunku do kształtu właściwego dla rodzaju ludzkiego: jak wówczas, gdy kobieta wyda na świat coś potwornie zniekształconego lub złowróbnego”.

Pytanie 4. Czy prawo rzymskie uwzględniało interesy dziecka poczętego (*nasciturus*)?

Dziecko poczęte, a jeszcze nienarodzone traktowano jak część ciała kobiety. Ulp. D.25.4.1.1: „(...) płód (...) zanim się urodzi, jest częścią kobiety lub jej łona”. Brak oddzielenia od ciała matki powodował niemożność uznania dziecka poczętego za podmiot prawa. Powstał jednak problem, czy należy dopuścić do spadku dziecko urodzone po śmierci ojca (*postumus*), w kręgu spadkobierców ustawowych (*sui heredes*). Istnienie oczekiwania urodzenia dziecka z kręgu spadkobierców do-